

L'esclavitud és una categoria social ben documentada des que es té memòria històrica.

L'esclau, ombra del seu senyor

Si la història dels homes està entreteixida de fils de molt diversa condició, un dels més foscos és el que narra la història de l'esclavitud. Encara avui dia –fins i tot protegits per la Declaració dels Drets Humans– sabem que el tràfic d'homes i dones és un bon negoci. El tràfic d'homes i dones subsaharians continua movent enormes capitals, quasi en els mateixos llocs en què va florir durant els segles XVI al XIX. Els aganshi, els mandin-

gas, els wolofs, els temnes, els oyos... continuen viatjant cap a Europa o cap a Amèrica en condicions que recorden lletra per lletra la dels vaixells negrers, encara que aquesta vegada ens consollem pensant que ho fan lliurement, atrets pel gran confort de la civilització.

L'èsser ombra. No deixa de ser significatiu, no obstant això, que la paraula "esclau" s'associe a gents de la prò-

pia Europa i no als africans. Perquè l'esclavitud és una categoria social ben documentada des que es té memòria històrica: sabem de preus, causes i justificacions. Així, Plini el Vell assenyala que el major preu pagat per un home nascut en captivitat va ser el que va costar Daphnis, gramàtic, que el príncep Scauro va comprar per tres mil set-cents sestercis.

Les causes per a esclavitzar els homes es repeteixen des de l'antiguitat: les derrotes en la guerra; el càstig per deutes, assassinats o adulteris; la pobresa que portava a vendre els propis fills; el mateix segrest, quan el negoci s'havia prodigat prou, i, com és natural, tota anormalitat que no podia assumir-se: bogeria, bessons, xiquets amb deformacions, xiquetes que menstruaven abans de l'edat prevista...

I les justificacions no podien ser més que la diferència natural en els homes. Aristòtil posarà les bases de l'esclavitud en el llibre primer de la seua *Política*. Amo i esclau són parts naturals de la societat: l'esclau és un subordinat per a l'acció, de manera que és una part de l'amo, una part animada separada del seu cos. Aquesta concepció travessarà el pensament escolàstic cristià i apareix com una de les accepcions de la definició d'esclau en el diccionari de Covarrubias de 1611, que posa en correspondència "esclau" amb la forma grega *he isquiá*, que significa "ombra": "Perquè l'esclau és ombra del seu senyor, i ha de tenir la seua condició, que li ha de seguir on anara, o darrere o davant, com fóra manat, i és ombra per quant no pot representar persona."

Fra Francisco de la Cruz, dominic del segle XVI, justificarà l'esclavitud com un càstig diví als descendents de la tribu dels Aser, als quals Déu va imposar el color negre pels seus pecats. I com que són poques les veus que es van alçar contra l'esclavitud, convé recordar les paraules de l'hel·lè Alcidamante, que va viure cinc segles abans de Jesucrist: "Déu ha fet tots els homes lliures; la naturalesa no ha fet ningú esclau."

L'esclavisme modern. Quan els espanyols van descobrir Amèrica, els

portuguesos van iniciar el tràfic d'esclaus, perquè es necessitava mà d'obra forta per a explotar els recursos del nou continent i els indis no pareixien dotats per a aquesta mena de feines.

Per què se'ls va ocórrer de portar-hi negres d'Àfrica? Perquè ja a l'Àfrica hi havia un mercat d'esclaus que es remeïa a l'imperi egipci, ara controlat per l'islam en expansió. L'islam prohibia esclavitzar els seus fidels, però beneïa l'esclavitud dels pagans. I així, reis cristians, soldans musulmans i caps africans van conformar una xarxa per mitjà de la qual més de deu milions d'homes i dones van ser desplaçats d'Àfrica a Amèrica en quatre segles.

Per a tothom es feia natural l'esclavitud, i només veus aïllades s'escandalitzaven davant d'aquest estat de coses: el catòlic Juan de Mercat i el calvinista Willem Usselinx denunciaven el treball inhumà de l'esclau. No pareixia, però, que les denúncies morals pogueren fer massa contra el negoci de l'esclavitud. Tampoc la tecnologia pareix que poguera fer innecessària la mà d'obra esclava. Per exemple, la invenció de la "desmotadora de cotó" d'Eli Whitney a finals del segle XVIII va ser, al contrari, una crida d'esclaus a Geòrgia, just quan pareixia trobar-se en declivi l'esclavitud en els EUA. Feia la sensació que l'abolició de l'esclavitud només podria venir d'interessos econòmics. Adam Smith va escriure que "el treball realitzat per homes lliures és més barat al cap i a la fi que el realitzat per esclaus".

Però el cristianisme no podia coexistir sense problemes de consciència amb l'esclavitud: "Els esclaus viuen millor d'esclaus amb cristians que lliures a Àfrica" era una raó molt dèbil. El papa Pau III declarà que "els indis eren veritaders homes" i inquietà la consciència de Carles V. L'emperador paralitjà la conquesta fins que es va resoldre la qüestió teològica i moral de la seua legitimitat. Però aquella actitud només provoca un triomf momentani de la tesi de Bartolomé de las Casas sobre la tesi de Ginés de Sepúlveda. Si fins i tot els mateixos jesuïtes, franciscans i dominics tenien esclaus en les Amèriques! L'esclavitud i el tràfic eren una

Aristòtil posarà les bases de l'esclavitud en el llibre primer de la seua 'Política'.

Amo i esclau són parts naturals de la societat: l'esclau és un subordinat per a l'acció, de manera que és una part de l'amo, una part animada separada del seu cos.

Aquesta concepció travessarà el pensament escolàstic cristià i apareix com una de les accepcions de la definició d'esclau en el diccionari de Covarrubias de 1611, que posa en correspondència "esclau" amb la forma grega 'he isquiá', que significa "ombra"

Els negrers es preocupaven per mantenir les condicions físiques dels esclaus. A més a més, estaven obligats a ballar, i si algú s'hi negava, el fuet hi posava remei. A la pàgina 62, les dones captives eren tractades amb menys crueltat que els homes. Tot i això, havien de passar molts tràngols.

norma de vida. Els portuguesos es van fer amb el control del mercat d'esclaus; en ports francesos i anglesos es dedicaven a portar esclaus a canvi de rom, teixits o grans de vidre. Els espanyols compraven esclaus per a l'explotació del sucre, el cafè...

Només l'acció d'alguns homes, dotats d'una fortalesa mental tan gran com el negoci de l'esclavitud, s'hi podia enfrontar. Van ser les sarcàstiques crítiques dels il·lustrats i la gran perseverança dels quàquers els factors que van iniciar una campanya contra l'esclavatge fins a aconseguir-ne l'abolició. Homes com Thomas Clarkson, William Wilberforce, William Pitt... van posar tot el seu esforç a reformar les lleis que protegien el tràfic de persones.

Certament que els francesos, espanyols i portuguesos veien en l'abolició una estratègia de Gran Bretanya per a consolidar el seu domini marítim a través de la confiscació dels vaixells negrers, una manera d'impedir que prosperaren els cultius de canya i cafè dels seus competidors en benefici de les seues colònies, sobretot les Índies Orientals, i denunciaven la hipocresia britànica, perquè continuaven donant crèdits als hisendats caribencs per a la compra d'esclaus.

Però, en tot cas, la sort estava tirada i totes les potències europees, així com els EUA, van anar acostant-se cap a les posicions abolicionistes. A Espanya, les fraccions més progressistes dels liberals van haver d'anar dissolent l'acostumada vanaglòria ideològica segons la qual l'esclavitud espanyola estava molt millor organitzada que l'anglosaxona, que Espanya havia estat més tolerant i que havia elevat la condició dels negres. Antonio Cánovas del Castillo va presentar un projecte de llei en què mostrava el tràfic com un fet infame i inexplicable a ulls de la

civilització cristiana. I a Emili Castelar l'indignà que l'esclavitud es mantinguera en els països catòlics com Espanya i Portugal, quan ja havia estat abolida en els països revolucionaris, França, Anglaterra i els EUA.

Llàstima que la monarquia catòlica espanyola, tan sensible al problema moral en l'inici de l'esclavitud moderna, no fóra capaç de construir la idea d'un subjecte humà que englobara la humanitat sencera, a partir dels dos elements amb què el cristianisme havia fertilitzat el concepte de naturalesa humana hel·lenística: una ànima immortal distribuïda en cadascun dels éssers humans i la relació d'amor-comunitat entre tots ells. Però la Inquisició, que vetllava per la puresa de la doctrina, es va desentendre del tràfic, perquè el seu objectiu era únicament que cap dels negrers fóra criptojueu. Per això resulta paradoxal que l'abolició vinguera del costat il·lustrat i protestant que havia desenvolupat el cristianisme per la via dels individus elegits per déu per mitjà de la gràcia, i de l'individualisme més radical (el *cogito* cartesià). Però així són les coses.

Fernando Miguel Pérez Herranz
Universitat d'Alacant